

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-174-182

УДК 340.12

О. Л. БОГІНІЧ,кандидат юридичних наук
старший науковий співробітник*

ORCID: 0000-0001-5230-9366

ДОТРИМАННЯ НОРМ ПРАВА: КЛАСИЧНІ ТА ПОСТКЛАСИЧНІ ПІДХОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглядаються сучасні трансформації класичних поглядів на проблеми реалізації права, зокрема таку його форму, як дотримання. Предметом аналізу є праці як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Також досліджується правозастосовна практика міжнародних інституцій, зокрема тих, які мають судову юрисдикцію. Особливий акцент зроблений на розгляді питань, пов'язаних з дотриманням норм права в умовах воєнного стану.

Ключові слова: реалізація права, дотримання норм права, абсолютні та відносні правовідносини.

Bohinich Oleg. Observance of legal norms: classical and post-classical approaches under martial law

The article examines modern transformations of classical views on the problems of law enforcement, in particular, its form as compliance. The subject of analysis is the work of both domestic and foreign authors. The law enforcement practice of international institutions, in particular those with judicial jurisdiction, is also studied. Special emphasis is placed on consideration of issues related to the observance of legal norms in conditions of martial law.

Keywords: implementation of law, compliance with legal norms, absolute and relative legal relations.

Вступ. Поняття «реалізація права» як родово охоплює такі його різновиди, як дотримання, виконання, використання, застосування. Метою цієї статті є дослідження такої форми реалізації права, як дотримання. На цю тему висловлювалось чимало науковців, праці яких становлять фундамент класичних поглядів на означену проблематику. Водночас розвиток правової науки зумовив появу альтернативних поглядів, що доповнюють усталену картину. На відміну від класичних форм розгляду дотримання норм прав як пасивної поведінки, пропонуються нові підходи, де дотримання досліджується у форматі активних дій. Особливістю цих підходів виступатимуть спе-

* **Boginich Oleg**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer

цифічні умови воєнного стану, коли класичні підходи до такої форми реалізації права, як дотримання зазнають своєї трансформації та модифікації.

Огляд літератури. В основу наукових досліджень зазначеної проблематики покладено праці науковців, які дотримувались класичної парадигми. Водночас з'явилися праці, які характеризуються новелізацією класичних підходів. Правда, слід зауважити, кількість таких дослідників є ще замалою, щоб сформулювати окремий концепт. Водночас серед перших – такі вітчизняні автори, як П. О. Недбайло, П. М. Рабінович, М. І. Козюбра, В. В. Копеїчиков, зарубіжні – Д. Раз, А. Росс. Також цю проблематику розробляли сучасні українські науковці – Р. Ю. Головчак, О. В. Легка, З. О. Погорєлова, іноземні – Т. Р. Тайлер, Д. Брайтвейт. Перехід останніми авторами в окремих питаннях від класичної парадигми до посткласичної зумовлений не в останню чергу новими викликами розвитку соціуму, зокрема пов'язаними з активізацією пошуку додаткових механізмів удосконалення правового регулювання суспільних відносин. Останнє особливо актуально для ситуацій, коли суспільство перебуває в екстремальних умовах свого існування, викликаних такими надзвичайними подіями, як техногенні катастрофи, воєнні дії тощо.

Постановка проблеми. Сучасні суспільні відносини зазнають суттєвої волатильності, у зв'язку з чим постає проблема належного регулювання суспільних відносин у контексті досягнення мети такого регулювання через відповідні форми реалізації права, зокрема за посередництва такої форми, як дотримання.

Метою дослідження є пошук нових механізмів дотримання як форми реалізації права, що відбувається, зокрема, в умовах воєнного стану. У якості методологічних засад дослідження пропонується застосування таких методів: діалектичний, формально-логічний, порівняльно-правовий, соціологічний.

Виклад основного матеріалу. У теорії держави і права дотримання (додержання) традиційно визначається як пасивна форма реалізації норм права, що полягає в утриманні суб'єктів від вчинення заборонених законом дій. У межах класичної концепції форм реалізації права дотримання протиставляється активним формам – виконанню юридичних обов'язків та використанню суб'єктивних прав, тоді як застосування права розглядається як окрема владно-процесуальна діяльність компетентних органів.

Так, на думку О. В. Легкої, яка за своїм змістом є традиційною для теорії держави і права, під дотриманням (додержанням) норм права розуміють таку форму реалізації норм права, за якої суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права. При дотриманні (додержанні) правових норм поведінка суб'єкта узгоджується з нормами-заборами, тобто реалізуються заборонні норми права. У заборонах вказується небажана для суспільства й держави поведінка. Заборонні норми можуть прямо не формулювати заборону, але вона логічно випливає зі змісту норми: якщо в санкції норми встановлено юридично негативні наслідки, то такі дії заборонені законодавцем.

Дотримання (додержання) норм права здійснюється пасивною поведінкою суб'єктів: вони не чинять дій, заборонених нормами права, і в такий спосіб додержуються правових заборон¹.

Водночас у сучасній українській науці дедалі чіткіше простежується підхід, згідно з яким дотримання – це форма реалізації норм права, що включає як утримання від заборонених дій, так і активну поведінку, спрямовану на підтримання правопорядку та запобігання правопорушенням.

Прикладом такого підходу може слугувати стаття Р. Ю. Головчака «Обґрунтування правомірної поведінки особи як гарантії безпеки та цілісності держави», де під активною правомірною поведінкою розуміється поведінка людини, яка чітко відповідає вимогам законодавства та правових норм. Це означає, що вона (людина) виконує свої обов'язки, реалізує права та дотримується встановлених правил, не порушуючи законів. Така поведінка сприяє стабільності та порядку в суспільстві. Активна правомірна поведінка реалізується в різних формах, наприклад, дотриманні законів, суспільно корисній діяльності, громадській активності. Активна правомірна поведінка відрізняється від пасивної тим, що включає активні дії, спрямовані на дотримання й підтримку законодавства².

Опосередковано цей висновок підтверджується у статті З. О. Погорелової «Нормотворча діяльність Президента України як правова форма реалізації нормотворчих повноважень». Так, у дослідженні нормотворчої діяльності як правової форми реалізації повноважень Президента наголошується на необхідності здійснення владних дій у процесуальній формі та відповідно до конституційного імперативу «діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб...» (ст. 19 Конституції України)³. Тут дотримання як форма реалізації права виступає не як пасивні дії уповноваженого суб'єкта публічної влади, а як активний стандарт його належного способу діяльності (відповідні процедури, контроль, стадійність тощо).

Отже, наявні два різних методологічних підходи до з'ясування правової природи такої форми реалізації права, як дотримання. На нашу думку, подібну антиномію слід вирішувати з залученням таких правових понять, як абсолютні та відносні правовідносини.

У теорії права абсолютні та відносні правовідносини класифікуються за колом зобов'язаних осіб і характером юридичного зв'язку між суб'єктами. За усталеною думкою науковців, абсолютні правовідносини характеризуються тим, що суб'єктивному праву уповноваженої особи кореспондує загальний обов'язок невизначеного кола осіб утримуватися від його порушення. Така конструкція зумовлює домінування дотримання норм права як форми їх реалізації. На відміну від абсолютних, відносні правовідносини характеризуються чіткою визначеністю суб'єктів та кореспондуючих прав і обов'язків. У класичній доктрині вони традиційно асоціюються з активною поведінкою боржника (передати майно, виконати роботу, сплатити кошти), що відповідає такій формі реалізації права, як виконання. Водночас, як зазначалось, ця

парадигма зазнає певних змін у бік збільшення функціонального наповнення змісту дотримання шляхом залучення активного компоненту у його дію.

Цей висновок можна проілюструвати на прикладі дотримання такого політичного права громадян, як право на проведення різних публічних заходів. Так, відповідно до ст. 39 Конституції України громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Це право можна ідентифікувати як абсолютне право громадян, яке вони можуть здійснювати при дотриманні певних, визначених законом умов. У випадку проведення конкретної демонстрації це абсолютне право і відповідно абсолютні правовідносини трансформуються у відносні правовідносини, де певним організаторам як уповноваженим суб'єктам такого заходу протистойть зобов'язана особа у вигляді конкретного підрозділу поліції, завданням якої буде забезпечити дотримання такого публічного права, як проведення демонстрації. Зазначене дотримання полягатиме в обов'язку з їхнього боку утримуватись від учинення перешкод у проведенні цього заходу, тобто у здійсненні пасивних дій. Водночас у випадку порушення права на проведення демонстрацій з боку третіх осіб поліцейські підрозділи будуть зобов'язані вчинити активні дії для забезпечення реалізації вказаного політичного права громадян. Інакше кажучи, дотримання як форма реалізації права (в цьому випадку права на демонстрацію), окрім заборони чинити перешкоди такому праву, водночас передбачає активні дії у випадку його порушення з боку третіх осіб. Тобто мета реалізації права не може бути досягнута тільки шляхом утримання від певних заборонених дій, а їй потребує здійснення активних дій уповноважених суб'єктів.

Отже, правомірним є висновок, що для абсолютних правовідносин домінуючим змістом дотримання є пасивні дії, а для відносних – пасивні поряд з активними. Причому для абсолютних правовідносин також характерним є здійснення активних дій, але в меншому обсязі, ніж для відносних. У нашому прикладі стосовно абсолютного права громадян на проведення публічних заходів у межах, визначених законом, такими активними діями з боку держави буде правова просвіта, правове виховання членів громадянського суспільства на предмет поваги до вибору окремих соціальних груп на проведення таких заходів, що унеможливлуватиме або зменшуватиме ризик їх порушення.

Тож можемо констатувати розширення змісту такої форми реалізації права, як дотримання з такого різновиду дій, як пасивні до активних дій. Зазначений висновок набув підтвердження у працях окремих зарубіжних авторів і практиці діяльності різних міжнародних інституцій, включаючи ті, які мають судову юрисдикцію.

Зокрема, зазначене стосується передусім правових обов'язків держави у сфері забезпечення прав людини. Як наголошувалось, у класичній теорії реалізації права дотримання традиційно тлумачилось як пасивне утримання від заборонених дій, характерне передусім для заборонних норм. Такий підхід,

як було встановлено, редукує зміст правомірної поведінки до невтручання та не враховує сучасну еволюцію поглядів на цю проблематику. Натомість сучасні міжнародно-правові концепції формують активну модель дотримання, за якої суб'єкт зобов'язаний не лише не порушувати право, а й вживати заходів для запобігання його порушенню іншими особами. Одна з концепцій має назву *respect and ensure respect* («поважати та забезпечувати повагу») як форма активного дотримання права.

Наприклад, у статті К. Дерманна і Х. Серральйо «Спільна стаття 1 Женевських конвенцій та обов'язок запобігати порушенням міжнародного гуманітарного права» обґрунтовано, що формула *respect and ensure respect* означає не лише власне дотримання державою норм міжнародного гуманітарного права, а й позитивний обов'язок активно запобігати порушенням з боку третіх суб'єктів. Автори доводять, що дотримання не відповідає просто-му невчиненню правопорушень, воно включає: превентивні заходи, правове регулювання, контроль, втручання для припинення порушень⁴. Отже, дотримання норм права трансформується з пасивної поведінки в комплекс активних юридичних дій, зокрема й превентивного характеру. Зрозуміло, що це ставить під сумнів класичну опозицію: дотримання дорівнює бездіяльності.

Аналогічну правову логіку розвинуто у практиці Європейського суду з прав людини. У межах тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод сформовано доктрину, відповідно до якої держава зобов'язана не лише утримуватися від порушення прав, а й забезпечувати їх ефективне здійснення. До таких позитивних обов'язків, зокрема, належать: запобігання порушенням з боку приватних осіб, створення правових механізмів захисту, оперативне втручання органів влади. Наприклад, у справі *Plattform "Ärzte für das Leben" v. Austria* (21.06.1988, № 10126/82) Європейський суд зазначив, що ст. 11 охоплює не лише свободу зібрань, а й вимогу, щоб держава забезпечувала можливість їх реального проведення за наявності протидії; у справі *Frumkin v. Russia* (05.01.2016, № 74568/12) була висловлена правова позиція, що держава зобов'язана організувати адміністративні механізми так, щоб право на зібрання було реальним та ефективним, а не декларативним; у справі *Lashmankin and Others v. Russia* (07.02.2017, № 57818/09) підтверджено попередню позицію, що державні органи повинні створювати процедури, які сприяють реалізації свободи зібрань, формальний підхід до дозволів є несумісним зі ст. 11 Конвенції⁵. Очевидно, що такі правові позиції прямо кореспондують з логікою *respect and ensure respect* у міжнародному гуманітарному праві.

Отже, правомірним є висновок, що сучасні міжнародно-правові конструкції свідчать про істотну трансформацію змісту дотримання як форми реалізації права, а саме: дотримання норм права не є виключно пасивною формою реалізації, а може виступати активним юридичним обов'язком забезпечення правопорядку. Тож концепція *respect and ensure respect* у міжнародному гуманітарному праві створює універсальну модель активного

дотримання, яка логічно поєднується з теорією позитивних зобов'язань держави.

Проведений аналіз такої форми реалізації права, як дотримання саме в його активному форматі, може призвести до думки щодо спорідненості або навіть тотожності цієї форми реалізації права з такою формою, як виконання, оскільки обидві вони передбачають виконання юридичного обов'язку. Між тим між ними існує відмінність і полягає вона в такому. По-перше, характер активності зобов'язаного суб'єкта не змінює типу норми, на реалізацію якої вона спрямована – заборонні норми при дотриманні та зобов'язальні норми при виконанні. По-друге, при виконанні обов'язок активно діяти у зобов'язаної особи виникає відразу, при дотриманні такий обов'язок виникає при наявності юридичного факту порушення права. По-третє, при дотриманні ставиться мета запобігти порушенню, а не виконати позитивний обов'язок, як при виконанні, метою якого є досягнення правового результату, прямо передбаченого нормою. Саме остання відмінність у меті, яку переслідують, зокрема державні органи, формує їх відповідний обов'язок активізації організуючих дій, які мають забезпечувальний та превентивний характер. Зрозуміло, що подібні характеристики діяльності не характерні для виконання як форми реалізації права.

У контексті зазначеного інтерес становить розгляд цієї проблематики з урахуванням існування в Україні воєнного стану. Воєнний стан розглядається в літературі як різновид особливого режиму – особливого порядку правового регулювання, що формується через специфічне поєднання дозволів, заборон, обов'язків, гарантій і процедур для досягнення визначеної публічної мети⁶⁻⁷. Ключовою характеристикою правового режиму є не зміст окремих норм, а спосіб їх реалізації в існуючому правопорядку.

У будь-якому правовому режимі центральним елементом є система заборон і обмежень, що формують межі дозволеної поведінки, запобігають правопорушенням. Саме тому дотримання норм права виступає первинною формою його реалізації, через яку правовий режим набуває реального змісту. Раніше зазначалось, що у класичному підході до цього питання це мало прояв у пасивному утриманні від порушення загальних заборон. Проте в особливих режимах подібна модель виявляється недостатньою.

Такий особливий режим, як воєнний стан характеризується підвищеною інтенсивністю правового регулювання, де мають місце розширення юридичних прав держави та обов'язків громадян. У цих умовах дотримання перестає бути виключно пасивною формою. Фактично воно перетворюється на активну забезпечувальну діяльність із підтримання умов життєдіяльності суспільства, яке знаходиться в екстраординарних умовах воєнних дій.

Висновок. Підсумовуючи, можемо констатувати, що така форма реалізації права, як дотримання зазнала модифікації, де поряд з пасивною поведінкою суб'єктів передбачаються й активні дії, спрямовані на досягнення мети правового регулювання. Для абсолютних і відносних правовідносин харак-

терна наявність двох видів поведінки – пасивної та активної. Сучасною домінантною міжнародною правозастосовною практикою є визнання активної складової дотримання норм права. Особливості воєнного стану вплинули на дотримання норм права в бік активізації організуючих дій з боку державних органів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі, з точки зору автора, полягають у додатковому дослідженні забезпечувальних та превентивних заходів як форм реалізації дотримання норм права.

1. Легка О. В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/07.pdf (дата звернення 29.01.2026).
2. Головачук Р. Ю. Обґрунтування правомірної поведінки особи як гарантії безпеки та цілісності держави. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/65.pdf> (дата звернення 29.01.2026).
3. Погорелова З. О. Нормотворча діяльність Президента України як правова форма реалізації нормотворчих повноважень. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/11/6.pdf> (дата звернення 29.01.2026).
4. Dörmann K., Serralvo J. Common Article 1 to the Geneva Conventions and the obligation to prevent international humanitarian law violations. *International Review of the Red Cross*. 2014. Vol. 96. No. 895–896. P. 707–736. DOI: 10.1017/S181638311400037X
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справах: Plattform “Ärzte für das Leben” v. Austria (21.06.1988, № 10126/82), справа Frumkin v. Russia (05.01.2016, № 74568/12), справа Lashmankin and Others v. Russia (07.02.2017, № 57818/09) та ін.
6. Тернавська В. М. Правові режими відповідно до теорії конституційно-правової політики. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/518> (дата звернення 29.01.2026).
7. Коваленко Н. О. Поняття та ознаки адміністративно-правових режимів. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/20.pdf> (дата звернення 29.01.2026).

References

1. Legka O. V. Realizaciya norm prava: teoretiko-pravovi aspekti. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/07.pdf (data zvernennya 29.01.2026) (in Ukr.).
2. Golovchak R. Yu. Obgruntuvannya pravomirnoyi povedinki osobi yak garantiyi bezpeki ta cilisnosti derzhavi. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/65.pdf> (data zvernennya 29.01.2026) (in Ukr.).
3. Pohorielova Z. O. Normotvorcha diialnist Prezydenta Ukrainy yak pravova forma realizatsii normotvorchykh povnovazhen. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/11/6.pdf> (data zvernennya 29.01.2026) – Nazva z ekranu.
4. Dormann K., Serralvo J. Common Article 1 to the Geneva Conventions and the obligation to prevent international humanitarian law violations. *International Review of the Red Cross*. 2014. Vol. 96. No. 895–896. P. 707–736. DOI: 10.1017/S181638311400037X (in Ukr.).
5. Rishennya Evropejskogo sudu z prav lyudini u spravah: Plattform “Arzte fur das Leben” v. Austria (21.06.1988, № 10126/82), sprava Frumkin v. Russia (05.01.2016, № 74568/12), sprava Lashmankin and Others v. Russia (07.02.2017, № 57818/09) ta in.
6. Ternavska V. M. Pravovi rezhimi vidpovidno do teoriiy konstitucijno-pravovoyi politiki. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/518> (data zvernennya 29.01.2026) (in Ukr.).
7. Kovalenko N. O.

Ponyattya ta oznaki administrativno-pravovih rezhimiv. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/1/20.pdf (data zvernennya 29.01.2026) (in Ukr.).

Bohinich Oleg. Observance of legal norms: classical and post-classical approaches under martial law

Modern social relations are experiencing significant volatility, which is why there is a problem of proper regulation of social relations in the context of achieving the goal of such regulation through appropriate forms of law enforcement, in particular through the mediation of such a form as compliance.

The purpose of the research is to find new mechanisms of compliance as a form of law enforcement, which takes place, including under martial law.

Research methods include the following: dialectical, formal-logical, comparative-legal, sociological.

Based on the use of the mentioned methods, it was established that, traditional for the theory of the state and law, compliance (observance) with the norms of the law is understood as a form of implementation of the norms of the law, under which the subject does not commit actions prohibited by the prescriptions of the law. When observing (observing) legal norms, the subject's behavior is consistent with prohibitive norms, that is, prohibitive norms of law are implemented. Prohibitions indicate behavior that is undesirable for society and the state. Prohibitory norms may not directly formulate the prohibition, but it logically follows from the content of the norm: if the sanction of the norm establishes legally negative consequences, then such actions are prohibited by the legislator. Observance (observance) of legal norms is carried out by the passive behavior of subjects: they do not perform actions prohibited by legal norms, and in this way comply with legal prohibitions.

At the same time, in modern Ukrainian science, the approach according to which compliance is a form of implementation of legal norms, which includes both refraining from prohibited actions and active behavior aimed at maintaining law and order and preventing offenses.

Thus, there are two different methodological approaches to clarifying the legal nature of such a form of law enforcement as compliance. From our point of view, such an antinomy should be resolved with the involvement of such legal concepts as absolute and relative legal relations.

This can be illustrated by the example of the observance of such a political right of citizens as the right to hold various public events. Thus, in accordance with Article 39 of the Constitution of Ukraine, citizens have the right to assemble peacefully, without weapons, and to hold meetings, rallies, marches and demonstrations, the executive power bodies or local self-government bodies are notified of their holding in advance. This right can be identified as an absolute right of citizens, which they can exercise subject to certain conditions defined by law. In the case of holding a specific demonstration, this is an absolute right and, accordingly, the absolute legal relationship is transformed into a relative legal relationship, where certain organizers, as the authorized subject of such an event, are opposed by an obligated person in the form of a specific police unit, whose task will be to ensure compliance with such a public right as holding a demonstration. This compliance will consist in their obligation to refrain from obstructing the implementation of this measure, i.e. passive actions. At the same time, in case of violation of the right to hold demonstrations by

third parties, police units will be obliged to take active actions to ensure the implementation of the specified political right of citizens. In other words, compliance as a form of realization of the right, in this case the right to demonstration, in addition to the prohibition of obstructing such a right, simultaneously involves active actions in case of its violation by third parties. That is, the goal of exercising the right cannot be achieved only by refraining from certain prohibited actions, but requires the active actions of authorized subjects.

Thus, it seems legitimate to conclude that for absolute legal relations the dominant content of compliance is passive actions, and for relative ones – passive along with active ones. Moreover, the implementation of active actions is also characteristic for absolute legal relations, but to a lesser extent than for relative ones. In our example, regarding the absolute right of citizens to hold public events within the limits defined by law, such active actions on the part of the state will be legal education, legal education of members of civil society on the subject of respect for the choice of individual social groups to hold such events, which will make it impossible or reduce the risk of their violation. Therefore, we can state the expansion of the content of such a form of realization of the right as compliance from such a variety of actions as passive to active actions.

Keywords: *implementation of law, compliance with legal norms, absolute and relative legal relations.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026